

Stig Dagerman

Stig Dagerman

En broschyr om Stig Dagerman
utgiven av Älvkarleby kommun.

Inledning

Stig Dagermanpriset stöds av Älvkarleby kommun. Prisjuryn är självständig. Varje medlem utgår i sitt val från en egen tolkning av Dagermans anda. Under alla år har vi fattat enhälliga beslut om pristagare.

Det första priset utdelades 1996. Pristagaren, John Hron, fick det postumt *"för sitt mod att, också till priset av sitt liv, stå det onda emot"*. I augusti året innan, när han var femton, hade han tätt med sin två år yngre kamrat Christian vid en liten sjö nära Kungälv. Fyra skolkamrater mellan femton och arton dök upp. De var nynazister, och en av dem hade tidigare hotat John till livet. Med våld försökte de få honom att säga att han älskade nazister. När John lyckades ta sig loss och simma ut i sjön tvingade de hans vän att ropa att de skulle angripa honom om han inte kom tillbaka. När han hade återvänt misshandlades han tills han blev medvetslös. Enligt vittnesmål i rättegången mot förövarna hade de tillfogat honom så svåra skador att han var bortom räddning när han kastades i vattnet. Han kunde ha räddat sig genom att simma vidare. Men han återvände för att undsätta en skolkompis. Han gjorde ingen kalkyl om vinst eller förlust. Han reagerade spontant på ett nödrop från en medmänniska.

I "Ett barns memoarer" har Dagerman skildrat hur han formades under de nio åren när han bodde hos farföräldrarna

på gården Norrgärdet i Älvkarleby. Han har kallat det den lyckligaste tiden i sitt liv:

"Farmor och farfar, på sitt sätt är det de finaste människor jag har träffat. De tillhörde inte dem som man blir skulpterad av, fint och noga och precis. De yxade till en efter stora mått som man yxar till en stör eller en spillplanka. De tyckte inte om människor som var lövsågningsarbeten eller bordsprydnader. De ville att man skulle tjäna ett förnuftigt ändamål vore det också bära som stör."

Var och en handlar utifrån sina förutsättningar. Och livets ändamål är inte storstilad ideologi. Med Dagermans egna ord:

"Jorden kan du inte göra om.

*Stilla din häftiga själ. Endast en sak kan du göra
en människa väl.*

*Detta är redan så mycket
att själva stjärnorna ler.*

*En hungrande människa mindrer
Betyder en broder mer"*

Om man söker efter Dagermanpriset på Wikipedia möts man av uppgiften att det handlar om ett "litterärt pris". Och det finns ett antal författare bland pristagarna. Men litterärt mästerskap räcker inte som kriterium för att få priset. Där finns en skillnad

i förhållande till Nobelpriset. 2018 kunde det inte delas ut. Den Svenska Akademien skakades i sina grundvalar. Ledamöter hoppade av, den ständige sekreteraren lämnade församlingen och konflikterna avlöste varandra.

SVT:s regionalnytt i Gävle bad mig om en intervju. Kunde juryn för Stig Dagermanpriset ta över Nobelpriset? Jag försökte turnera den absurda frågan med ironi: javisst, men i så fall på bestämda villkor. Prisutdelningen ska äga rum i Älvkarleby. Och kungen är välkommen som gäst. Men vi kommer att dua honom som vi duar alla andra.

Två gånger har Dagermanjuryn valt författare som senare samma år har tilldelats Nobelpriset. Men båda dessa - Elfriede Jelinek från Österrike och Jean-Marie Le Clézio från Frankrike - har inte bara skapat skönlitteratur. De har, som Dagerman, valt att också handla politiskt. Jelineks ställningstaganden mot rasism, könsförtryck och klassförtryck har gjort henne till en hatfigur för extremhögern i hemlandet. Valet av henne som pristagare fick en akademiledamot att lämna sin position med motiveringen att hennes sätt att skriva har undergrävt skönlitteraturens framtid. I sitt Nobelpristal 2008 ger le Clézio sin tolkning av Dagermans anda. Den är värd att lyfta fram:

"Alldeles innan jag nåddes av beskedet att Svenska Akademien gav

mig denna belöning läste jag på nytt en liten bok av Stig Dagerman som tillhörde mina favoriter i bokhyllan: Essäer och texter. Jag hade ett särskilt skäl för att ta fram denna bittra och skoningslösa text. Jag förberedde en resa till Sverige för att ta emot ett pris som jag hade tilldelats av Stig Dagermansällskapet (...). I boken fann jag en passage som kunde vara riktad direkt till mig. Jag hade just givit ut min roman Hungerns visa.

Hur är det möjligt att, å ena sidan, uppträda som om ingenting i världen vore mera värdefullt än litteraturen, och å andra sidan inte vara medveten om att vartåt man än riktar blicken, så kämpar människor mot hunger, och att den viktigaste frågan är vad de har kvar i slutet av månaden? Det är på just denna punkt som han - dvs författaren - möts av en ny paradox: fastän han mest av allt vill skriva för de som är hungriga, så inser han nu att det är de som har fyllda bord som har tillräckliga marginaler för att bry sig om det han skriver ."

Grunderna för Dagermans liv och författarskap utmejslades på Norrgärdet. Genom hans verk är Älvkarleby placerat på världskartan.

– Arne Ruth, ordförande i prisjuryn 1987-2020

5 oktober 1923

Stig Halvard Andersson föds

1923-32

Växer upp hos farföräldrarna

Under Stigs första nio år bor han på Norrgärdet med sina farföräldrar, en period som han beskriver som en lycklig tid. Senare i livet skriver Stig om sina barndomsår i boken *Ett barns memoarer* (1948).

Stig med farföräldrarna framför barndomshuset. 1931 Foto: SAC bildarkiv.

Helga Andersson

Modern Helga Andersson lämnar efter några månader över Stig till farföräldrarnas vård och omsorg så att hon kan återvända till sitt jobb som telefonist i Härnösand.

Stig på Östanåskolan.

1932

Stockholm

Stig flyttar till sin far Helmer Jansson som jobbar som bergsprängare i Norrland och bor i Stockholm med sin familj.

”Farmor och farfar, på sitt sätt de
finaste människor jag har träffat”
- Ett barns memoarer 1948

“Alla i världen har föräldrar.
Jag har bara farföräldrar.”
- Ett barns memoarer 1948

1940

Självordsförsök

Farfadern mördas av en förvirrad man och kort därefter gick farmodern bort på grund av en hjärnblödning. Det var en stor påfrestning på sjuuttonåriga Stig, vilket ledde till hans första självordsförsök.

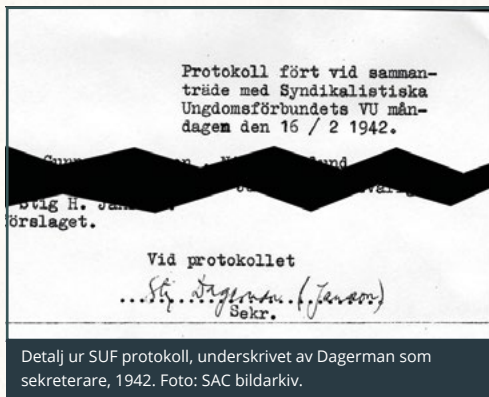

Stigs farmor och farfar.

1941

SUF

Stig går med i Sveriges Syndikalistiska ungdomsförbund (SUF), en ideologi som han följde hela sitt liv. I juli publicerar han sin första artikel i syndikalistiska ungdomsförbundets tidning Storm.

Detalj ur SUF protokoll, underskrivet av Dagerman som sekreterare, 1942. Foto: SAC bildarkiv.

1942

Studenten

Stig tar studenten på Södra Latins gymnasium, Stockholm. Han skriver in sig vid Stockholms högskola, men han tar ingen examen.

Dagerman blir Dagerman

Stig Jansson tar sitt nya och för oss kända namn Dagerman.
"Mitt namn skall vara Stig Dagerman, skrev den unge Stig Dagerman på en papperslapp som han sköt över till sin bästa vän och bänkggranne under en lektion i skolan." – Björn Ranelid, *Mitt namn ska vara Stig Dagerman*, 1993.

1943

Stig och Annemarie Götze gifter sig

Annemarie hade flytt från Nazityskland med sina föräldrar som var syndikalister. Hon träffade Stig genom Syndikalisterna i Stockholm. Svärfadern Ferdinand Götze kom att bli en betydelsefull förebild för Stig.

Under denna tid livnärde sig Stig bland annat som biljettkontrollant på skärgårdsbåtarna och genomförde sin militärtjänstgöring som inspirerade till debutromanen *Ormen*.

Stig blev inkallad till militärtjänstgöring och får expeditionstjänst.

Bröllopsfoto. Från vänster: Ester Jansson, Ferdinand Götze, Annemarie Dagerman, Egon Dagerman, Stig Dagerman, Helmer Jansson och Elly Götze. 1943. Foto: René Dagermans egendom.

1945

Sonen René

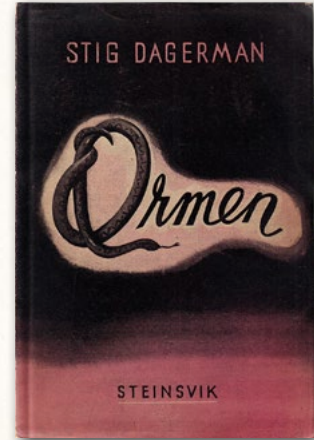
Stig och Annemarie får sitt första barn tillsammans – sonen René.

Debutromanen Ormen

22 år gammal, debuterade Stig med romanen *Ormen* som beskriver skräck och ångest i barackmiljö, inspirerad av hans militärtjänstgöring. Kritikerrosad och hyllad, Stig Dagerman geniförklarades som "den unga litteraturens stora löfte".

Tysklandsresa

Stig reste till Tyskland för Expressens räkning för att rapportera om efterkrigstidens Tyskland. Resan resulterar i *Tysk Höst* (1947).

Poster för Dagermans artiklar i Arbetaren.

1943-47

Arbetaren

Kulturredaktör och redaktionssekreterare på den syndikalistiska tidningen Arbetaren.

Dagsedlar

Stig börjar att skriva dagsverser i Arbetaren 1943, något han kommer att fortsätta med till sin sista levnadsdag. Det blir sammanlagt fler än 1300 dagsverser genom hans karriär.

"Journalistik är konsten att komma för sent så tidigt som möjligt."
-1946

“Det är nutidsmänniskans tragik att hon har upphört att våga vara rädd. Det är ödesdigert för därmed följer att hon också successivt tvingas sluta med att tänka.”

-Ormen 1945

1946

Rainer och litteraturpris

Stig får Svenska Dagbladets litteraturpris. Sonen Rainer föds. Romanen *De dömdas ö* skriver Stig i August Strindbergs hus på Kymmendö.

Sönerna René (vänster) och Rainer (höger) i Stigs knä för berättelser.

1947

Drama, novellsamling och reportagebok

Dramat *Den dödsdömda* uppfördes på Kungliga teatern Dramaten, Stockholm. Novellsamlingen *Nattens lekar* blir kritikerrosad. Reportageboken *Tysk Höst* om efterkrigstidens Tyskland, dit Dagerman reste för Expressens räkning, blir ett publikt genombrott.

1948

Ett produktivt år

Stig reste till Bretagne i Frankrike med familjen för att skriva om efterkrigstidens Frankrike med arbetsnamnet *Fransk vår*, men började få prestationsångest och skrivkramp efter framgångarna med Tysk höst.

Romanen *Bränt barn* som skrivs under familjens tid i Frankrike blir den mest sålda, lästa och citerade av hans böcker.

Novellen *Att döda ett barn* skrivs på uppdrag av Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande.

Stig författar även dramerna *Skuggan av Mart* och *Judasdramer* samt novellerna *Överraskningen* och *Ett barns memoarer*. Den senare handlar bland annat om uppväxten i Älvkarleby.

“Jag tycker inte om trohet därför att den är vacker, men därför att den är nödvändig. Den som bedrar en människa dödar henne långsamt.”

–Bränt Barn 1948

Stig Dagerman.

1949

Anita Björk

Fortfarande gift med Annemarie träffar Stig skådespelerskan Anita Björk.

Stig författar dramat *Ingen går fri* och bygdedramat *Bröllopsbesvär* där han inspireras av sin uppväxtmiljö i Älvkarleby.

Anita Björk vid inspelningen av *Mannekäng i rött*, 1958.

1950

Skrivkramp och ångest

Stig drabbas av svår skrivkramp och stark ångest, vilket är skildrat i *Skaparkriser* av psykiatern och författaren Johan Cullberg.

Stig, Annemarie och deras barn flyttar till "Villa Solborg", Enebyberg.

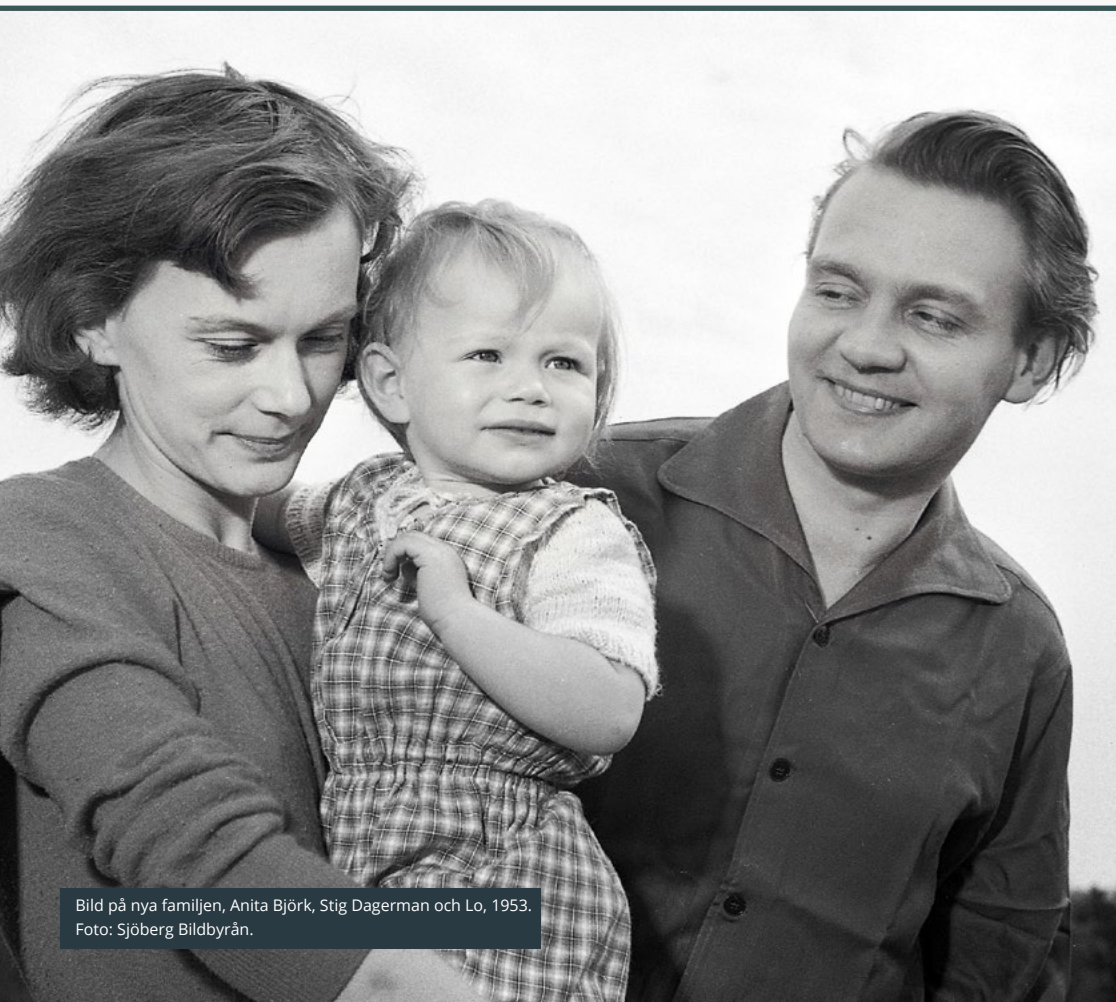

Bild på nya familjen, Anita Björk, Stig Dagerman och Lo, 1953.
Foto: Sjöberg Bildbyrå.

1952

Skaparkris

Efter dramat *Den yttersta dagen* gick Stig in i en skaparkris.

1953

Skilsmässa och giftermål

Skilsmässa från Annemarie Götze. Stig förblev dock god vän med familjen Götze även efter skilsmässan.

Anita Björk och Stig Dagerman gifter sig.

Stigs manus *Att döda ett barn* blir trafikupplysningsfilm. Regi Gösta Werner.

Stig Dagerman på Sjösala, 1951.
Foto: Hasse Enström, publicerad i Arbetaren.

“Men depressionen har sju askar och i den sjunde ligger en kniv, ett rakblad, ett gift, ett djupt vatten och ett språng från en stor höjd. Jag slutar med att bli slav under alla dessa dödens redskap. De följer mig som hundar eller jag dem som en hund. Och jag tycker mig fatta, att självmordet är det enda beviset för människans frihet.”

-Vårt behov av tröst 1952

Stig Dagerman. D.
10/10/53 20/2-53.

Ivar!

Låt mej få tala ut! Jag känner hur du sitter och förbannar mej nere i Klara. Men jag har inte gett fan i dej. Det är inte min mening att luras. Jag har bara blivit så skrivrödd, att jag inte vet vart jag ska ta vägen. Jag trodde bara (liksom jag trott det många gånger förut) att den här gången ska det gå vägen. Men så kommer jag två sidor och så vågar jag inte längre. Jag börjar om, jag börjar om - sen den 3 januari har jag börjat om varenda dag i det föfåniga hoppet att hindren skall falla. Jag försäkrar dej att jag har ett helvete, men det är väl ingen tröst. Jag har ju såttit vartenda år nu och försökt få ihop en roman men inte vågat mer än två sidor.

Det finns väl bara två lösningar av vårt problem: Den första är att du får tillbaka ~~1500~~ 1500 kronorna och ger fan i mej. Den andra är att du väntar till jag blir klar, för det måste jag bli under våren, men det kan du kanske inte. Jag har jobbat med dethär (som jag f.n. kallar "Judas på Söder") som med ingenting annat. Jag försäkrar dej att det är inte lättja, o-vilja (att jag sitter fast. Det är bara den här förbannade rådelan. Det är ingenting annat. Rådela för att skriva, rådela för att folk, rådela för allting.

Fatta nu något beslut.

R

Brev från Stig Dagerman till Ivar Öhman om Dagermans ekonomiska bekymmer och skaparångest, 1953-02-20.

“Nu är allting bättre, även om det inte är särskilt bra. På något sätt har mitt liv gått i baklås och jag förstår inte hur jag ska kunna öppna det igen. Jag kan ingenting längre, inte skriva, inte skratta, inte tala, inte läsa. Jag känner mig utanför hela spelet.”

-Brev till Inga Landgré
20/10 1954

Stig Dagerman tar sitt liv

Stig tar sitt liv efter återkommande depressioner, sjukhusvistelser och självmordsförsök där han alltid ångrat sig i sista stund. Även i detta fall försökte han ta sig ur den gasfyllda bilen men lyckades tyvärr inte. Han omkom genom kolmonoxidförgiftning.

1954

“Jag kan erkänna att havet och vinden visserligen kommer att överleva mig och att evigheten är obekymrad om mig. Men vem ber mig bekymra mig om evigheten? Mitt liv är kort endast om jag placerar det på tideräkningens stupstock. Mina livsmöjligheter är begränsade endast om jag räknar antalet ord eller antalet böcker jag kommer att hinna prestera innan jag dör. Men vem ber mig räkna? Tid är ett falskt mått för liv. Tid är ett i grunden värdelöst mätinstrument, ty det når bara mitt livs utanverk.”

–Vårt behov av tröst 1952

Varning för hunden !

“Nog är det ynkligt att folk som har understöd ska ha hund”
(Sagt av en fattigvårdsordf. i Värmland)

Lagen har sina blottor.
Hund får de fattiga ha.
De kunde väl skaffa sig rättor,
som är skattefria och bra.

Nu sitter små folk i små stugor
med dyrbara hundkreatur.
De kunde väl leka med flugor,
som också är sällskapsdjur.

Kommunen bara betalar.
Det måste bli slut på, uthy
att annars köper de valar,
fruktar herr Åleby.

Något måste beslutas:
Hundarna skjuta! Inte sant!
Nästa årgård: De fattiga skjutas,
så spar kommunen en slant.

-Stig Dagerman

Den sista dagsedeln

Dagen före sin bortgång lämnade Dagerman sin sista dagsedel på redaktionen.

“... Nu har pennan fallit ur hans hand. Döden tillåter honom inte ens skriva ”dagsedar” i Arbetaren. Vår finaste medarbetare har lämnat kamratkretsen. Idag känns det meningslöst att göra en tidning.”

– Edvard Ramström redaktör
Arbetaren 8 november 1954

Helmer Jansson, far till Stig Dagerman, 1966.

1963

Intervju i Älvkarleby med Helmer Jansson, Stig Dagermans far

"Stig Dagermans stoft skall i vår gravsättas på Älvkarleby kyrkogård. Älvkarlebyförfattaren och skalden skall få vila i den bygd som såg honom födas och som han kärleksfullt beskrivit i bl a sin bok Bröllopsbesvär. Stig hör hemma i Älvkarleby, säger hans fader Helmer Jansson. Hans hjärta stod alltid till den fagra nejden efter Dalälven.

Allt är sig likt på Norrgärdet där Dagerman föddes. Det rum han bebodde på fädernegården står i örört skick. Tiden har stannat innanför dess väggar. Och utanför kammarens lilla fönster, glider Dalälven fram just som den gjorde när Stig Dagerman hjälpte de sina att plocka potatis, arbetade med höstskörden eller när han hjälpte sin farfar med hästarna."
– Uppsala Nya Tidning 12 september 1963

Barndomshemmet i Norrgärdet. Foto: SAC bildarkiv.

1964

Från Älvkarleby till Älvkarleby

"Älvkarleby kyrkofullmäktige som sammanträdde på tisdagen följde kyrkorådets förslag om att skänka en gravplats på Älvkarleby kyrkogård för författaren Stig Dagermans stoft. Kyrkogårdsnämnden har redan utsett platsen. Länsstyrelsen i Stockholms län har liksom kyrkorådet i Älvkarleby tidigare bifallit fru Anita Björks anhållan om få flytta urnan, innehållande askan efter hennes make författaren Stig Dagerman från Danderyd till Älvkarleby kyrkogård."

– Uppsala Nya Tidning 2 juli 1964

Dagermans stoft i hembygdens jord

"Bisättningen av Stig Dagermans urna skedde på lördagen vid en högtidlighet på Älvkarleby kyrkogård. Vid sin död för tio år sedan jordfästes Dagerman på Danderyds kyrkogård, men på grund av en önskan från anhöriga har han nu vigts till vila på hembygdens kyrkogård. Officiant vid bisättningen var kyrkoherde Sten Alsne, Skutskär. Vid en minnesstund i församlingshemmet talade Alsne på hembygdens vägnar. Han slutade med att citera Dagermans dikt "Nu slår en blomma ut". Dagermans far, Helmer Jansson, uttryckte sin glädje över att sonen nu får vila i hembygdens jord."

– Dagens Nyheter 8 november 1964

Artiklar sammanställda av: Sten Georg Alsne & Jan Westbo.

Stig Dagermans gravplats på Älvkarleby kyrkogård. Foto: Per Lidvall.

1967

Bränt barn, film, regi Hans Abramson.

1966

Ormen, film, regi Hans Abramson.

1964

Bröllopsbesvär, film, regi Åke Falck.

1975

Stig Dagerman - författare och journalist, biografi av Hans Sandberg.

1978

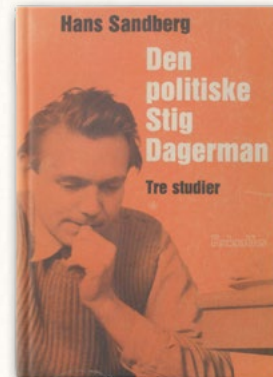

Streber, TV-film, regi Christian Lund.

1979

Den politiske Stig Dagerman, tre studier av Hans Sandberg.

1983

Dikter, noveller, prosafragment, samlade skrifter med kommentarer av Hans Sandberg.

1987

Birgitta svit, kortfilm, regi Göran du Rées.

1986

De grymma skuggorna, studie i Stig Dagermans författarskap och dess relationer till filmen som medium av Gösta Werner.

Begärets irrvägar – existentiell tematik i Stig Dagermans texter, avhandling av Kerstin Laitinen.

1985

Barnbarnet Dan

Lo Dagermans son föds, Dan Levy Dagerman. Dan kom senare att regissera två kortfilmer om Stig Dagerman.

1987

Stig Dagermansällskapet bildas

Stig Dagermansällskapet bildades i maj 1987 med syfte att uppmärksamma ett författarskap av stor betydelse. En av sällskapets målsättningar var att få ihop en komplett Dagermansamling och att ge stöd till översättningar och adaptationer av hans tankar genom nya generationer av författare. Sällskapet delade sedan 1996 ut Stig Dagermanpriset samt deltog under 22 år i Bok & biblioteksmässan i Göteborg. Dagermansällskapet lades ned 2020 men Dagermanpriset delas fortfarande ut av Älvkarleby kommun.

1989

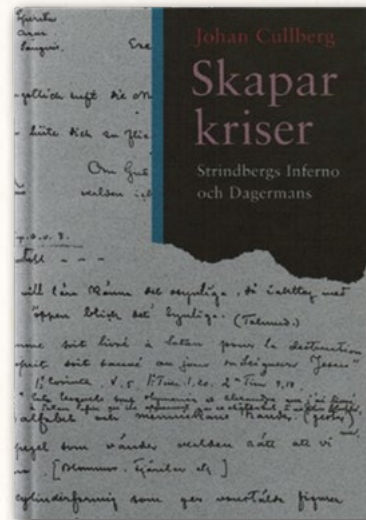

Diktaren i verkligheten – journalisten Stig Dagerman, avhandling av Karin Palmkvist.

1992

Skaparkriser – Strindbergs inferno och Dagermans, biografi av Johan Cullberg.

1996

Första Stig Dagermans priset delas ut

Första priset delas ut till John Hron, som dödades när han försökte försvara en kamrat som misshandlades av nazister. John Hron tilldelades priset postumt "för hans mod att, också till priset av sitt eget liv, stå det onda emot".

1993

Mitt namn skall vara Stig Dagerman, roman av Björn Ranelid.

1998

Fallets lag och jagets stjärna – en studie i Stig Dagermans författarskap, studie av Claes Ahlund.

2002

Friheten meddelad – studier i Stig Dagermans författarskap, avhandling av Lotta Lotass.

Stig Dagerman: Brev, Dagermans personliga brev sammanställda och kommenterade av Hans Sandberg.

2003

Birgitta svit, kortfilm, regi Göran du Rées.

2006

En broder mer, CD med dagermantexter av Urban Forsgren och Bengt Söderhäll.

2017

Skuggorna vi bär: Stig Dagerman möter Etta Federn i Paris 1947, biografi av Lo Dagerman och Nancy Pick.

2014

Manuskript

Lars Kleens skulptur *Manuskript* invigdes till minne av Stig i Stig Dagermans park i Enebyberg.

2012

Vårt behov av tröst, kortfilm, regi Dan Levy Dagerman.

2009

Regn, CD med dagermantexter av Urban Forsgren och Bengt Söderhäll.

2008

The games of night, kortfilm, regi Dan Levy Dagerman.

2018

Dagermans stig

Gatan där Stigs villa i Enebyberg ligger döps om till *Dagermans stig*. Gösta Malmengård som bodde i villan förde en 13 års kamp för att namnbytet skulle ske.

Här kan du ta reda på mer om Stig Dagerman

Det finns mycket att upptäcka

Dagerman dog ung men levde ett fullt liv kantat av både glädje och sorg. Under en näst intill ofattbart produktiv period producerade han verk inom flera genrer som fått stort genomslag över hela världen. Stig Dagermans böcker är översatta till många språk och det tycks inte avta. Stig Dagerman är en författare som väcker intresse runt om i världen. För dig som vill veta mer om denna kulturskatt så finns det mycket att upptäcka, både i hans verk och i det som rörde hans liv vid sidan av författandet.

Älvkarleby kommun

Även om Stig Dagerman avled vid tidig ålder har hans historia överlevt till modern tid, där han är ihågkommen som en kulturell ikon i Älvkarleby kommun. På kommunens hemsida finns information om platser i Älvkarleby kommun som har kopplingar till Dagerman. Utöver det, för den som vill läsa Dagermans verk själv finns det en dedikerad avdelning på bibliotek i Skutskär som går igenom hans korta men händelserika liv. Där finns fotografier, böcker och även Dagermans soffor. Huvudattraktionen, som författarna som besöker biblioteket

gärna sitter vid, är Dagermans skrivbord som har bevarats i ett utmärkt skick.

Dagermanpriset

Dagermanpriset har delats ut sedan 1996. En från kommunen fristående jury väljer ut och tillfrågar pristagaren som i Stig Dagermans anda verkar för att värna om det fria ordets betydelse och tillgänglighet. Prissumman är 50 000 kronor och finansieras av Älvkarleby kommun. Priset delas oftast ut i maj, vid en prisceremoni på Laxön i Älvkarleby. Laxön ligger bara några stenkast från Stig Dagermans barndomshem på Norrgärdet. I Stig Dagermans avdelning på biblioteket i Skutskär samt på Älvkarleby kommuns hemsida kan man se vilka som mottagit priset sedan 1996.

Älvkarleby folkbibliotek
Ågatan 7 a
814 23 Skutskär
026-831 83

Älvkarleby
kommun

Ordet är fritt

- för den som

vågar ta det.

Du har vågat

- därför blev

det ditt!

Stig Dagerman

Älvkarleby
kommun